

Framing

Chris knoops

In een recente column schrijft Willem Buijink (2015) over “retorica” en hij waarschuwt dat retorica tot foute keuzes kan leiden. Buijink en Dassen (2015) plaatsen in hetzelfde jaar “opmerkingen vanuit en voor de wetenschap” naar aanleiding van het rapport van de Werkgroep Toekomst Accountantsberoep, de evaluatie van de Autoriteit Financiële Markten van de kwaliteit van de accountantscontrole en een rapport van Eijkelenboom en Heijink dat de Wet toezicht accountantsorganisaties (Wta, 2006) evalueert. Buijink en Dassen (2015, p. 102) constateren “dat wetenschappelijk onderzoek in de drie rapporten nauwelijks een rol speelt”. Inderdaad tonen de auteurs aan dat belangrijke onderzoeksresultaten ontbreken in de desbetreffende rapporten. Het is echter niet zeker dat een uitgebreidere wetenschappelijke onderbouwing tot andere resultaten zou hebben geleid.

Kwaliteit van de accountantscontrole: is er iets mis mee?

Een belangrijk thema dat telkens terugkomt betreft de kwaliteit van de accountantscontrole en vooral de vraag of er iets mis mee is. Buijink (2016) verwondert zich over de vraag waarom gebruikers, regelgevers, journalisten, academici, en ook accountants zelf, in Nederland en in de rest van de wereld (maar niet in België) vinden dat er een probleem is met de wettelijke accountantscontrole; een groot probleem. Uitgaande van wetenschappelijk onderzoek is er geen sprake van een probleem, aldus Buijink. Buijink en Dassen (2015) wijzen op de macro-beoordeling van de kwaliteit van de wettelijke accountantscontrole en baseren zich op Francis (2004) die aan toont dat het aantal ‘audit failures’ in de Verenigde Staten zeer laag is en dat de kosten afgezet tegen de omzet een ‘bargain’ zijn. En dat is in Nederland niet anders. Het aantal problemen (boekhoudschandalen, aanwijzingen van de AFM, ingetrokken accountantsverklaringen, tuchtrechtzaken, andere rechtszaken) is heel klein in relatie tot het aantal accountantscontroles dat goed gaat, zelfs als gewogen wordt. Er gaat meer goed dan fout! Dat is ongetwijfeld juist.

Wordt hierdoor de stelling ontkracht dat er een probleem is met de kwaliteit van de wettelijke accountantscontrole? Dat ligt er denk ik aan wie u wilt geloven, of welke uitkomst u graag wilt horen.

Toezichthouders kiezen vanzelfsprekend niet voor de macro-beoordeling. Zij zoeken gericht naar tekortkomingen en zij maken zich zorgen over de kwaliteit van de accountantscontrole. Enkele voorbeelden:

“Structurele tekortkomingen bij grootste accountantsorganisaties, fundamentele hervormingen en cultuurverandering noodzakelijk.”

“De AFM heeft bij elk van de vier accountantsorganisaties tien wettelijke controles uit de periode 2012/2013 beoordeeld. Het aantal ‘onvoldoende’ wettelijke controles bedraagt vier bij Deloitte, drie bij EY, zeven bij KPMG en vier bij PwC. In totaal heeft de AFM de kwaliteit van achttien van de veertig (45 procent) beoordeelde wettelijke controles als ‘onvoldoende’ aangemerkt.” (Autoriteit Financiële Markten, 25 september 2014. Geraadpleegd op <https://www.afm.nl/nl-nl/professionals/nieuws/2014/sep/rapport-controles-big4>).

“Controle MKB-kantoren schiet tekort.

Amsterdam, 28 september - 36% van de accountantskantoren met een wettelijke controlevergunning voor niet-beursgenoteerde ondernemingen ... voldoet aan de normen voor de wettelijke controle”. (Persbericht, NBA, 28 september 2016. Geraadpleegd op <https://www.nba.nl/Actueel/Nieuws/Nieuwsarchief/Controlekwaliteit-bij-mkb-kantoren-schiet-tekort/>).

Public Company Accounting Oversight Board, 18 August 2016: “The percentage of deficiencies in the audits covered by the inspections in 2015 continued to occur at a high level – 77 percent, although this was lower than the 87 percent in 2014. In addition, deficiencies were identified in 55 percent of the attestation engagements in 2015”. (PCAOB, Annual report on the interim inspection program related to audits of brokers and dealers, p. ii). Geraadpleegd op <https://pcaobus.org/Inspections/Documents/BD-Interim-Inspection-Program-2016.pdf>).

“In 2015, the International Forum of Independent Audit Regulators (IFIAR) conducted its fourth annual survey of findings (Survey) identified by its Members in their individual inspections of audit firms affiliated with six large, international audit firm networks, referred to as the GPPC networks. IFIAR’s fourth annual survey of findings from audit regulators’ inspection of GPPC networks indicates that 43% of inspected audits of listed public interest entities (PIEs) had at least one finding”. (The International Forum of Independent Audit Regulators. Report on 2015 survey of inspection findings. March 3, 2016. Geraadpleegd op <https://www.ifiar.org/IFIAR/media/Documents/General/About%20Us/IFIAR-2015-Survey-of-Inspection-Findings.pdf>).

Retorica

Buijink (2015) hanteert het begrip retorica als iets dat sterk verouderd is; het woord heeft bij hem grotendeels een negatieve connotatie (hoewel hij dit wel enigszins nuanceert in zijn column; er staat een vraagteken achter de titel: Retorica?). Retorica (“welsprekendheid, de kunst van het overtuigen”; Buijink, 2015, p. 4) verdween “in de natuurwetenschappen het eerst, in de 17de eeuw” en verloor van nieuwe procedures en praktijken (wiskunde en statistiek). “Voor de sociale wetenschappen en dus ook voor de bedrijfseconomie en accountancy komen dergelijke ‘nieuwe procedures en praktijken’ pas ter beschikking in de vroeg 20ste eeuw, na de uitvinding van de inferentiële statistiek”. “Door dit alles verdween ook in de academische bedrijfseconomie en accountancy de rol van retorica als bewijsvoering” (p. 4); hier wordt bedoeld op het “normatieve, retorische. accountancy-onderzoek van voor de jaren 1970” (p. 6).

Het etiket “Retorica” lijkt door Buijink te worden geplakt op veel onderzoek dat niet goed “wetenschappelijk” (lees statistisch, gebaseerd op feiten) is onderbouwd. Anekdotisch “bewijs” in de vorm van voorbeelden lijkt niet voldoende wetenschappelijk te zijn. Incidenten worden opgepikt door de media en uitgesponnen. En iedereen praat elkaar na (kuddegedrag). Retorica! Aldus de auteur. Probleem bij de bovengenoemde publicaties (Buijink, 2015, 2016; Buijink & Dassen, 2015) is dat de auteurs lijken te beweren dat er slechts één wetenschappelijke methode is en als je daarvan afwijkt dan maak je je schuldig aan retorica.

De term retorica (argumentatieve leer) kan duiden op verschillende aspecten: 1) teksten die moeten overtuigen; 2) het gebruik van stijlfiguren¹, beeldspraak, fraaie bewoordingen; 3) de opbouw van een tekst in hoofdstukken, paragrafen en cetera; 4) verzameling van trucs om te misleiden, drogredeneringen (vgl. <http://www.hypothesis.nl/argumentatietheorie/retorica.htm>). Met name de laatste betekenis heeft een negatieve lading. Buijink (2015, 2016) lijkt de door hem gepropageerde “wetenschappelijke methode” af te zetten tegen de drogredeneringen van de retorica (betekenis 4).

Er is niets mis met retorica uitgaande van betekenis 1 t/m 3. In die zin is retorica nodig om een krachtig en duidelijk betoog te houden.

In zijn afscheidsrede aan de Universiteit van Tilburg in september jongstleden herhaalde Buijink zijn argumenten en verwees hij naar de eerder genoemde publicaties. Er verschenen twee reacties: van Marcel Pheijffer (2016) en van Geert Koster en Paul Koster (2016). Opvallend is dat Pheijffer (2016)² en Koster en Koster (2016) in hun commentaar op Buijink het woord retoriek gebruiken in plaats van retorica. Zij stellen dat Buijink zelf ook retoriek hanteert en ik denk dat zij doelen op de hiervoor genoemde vierde betekenis van het woord. Zij hebben gelijk³.

Framing

Een verwant begrip, afkomstig uit de media- en communicatiewetenschappen is framing, waarmee de zender probeert te overtuigen door bepaalde aspecten uit te lichten en te benadrukken. Framing wordt vooral toegepast in de media en de politiek. Hoewel framing in politieke debatten vaak wordt toegepast om te misleiden, denk ik veel meer aan een positieve connotatie van het begrip. In elk wetenschappelijk onderzoek worden onvermijdelijk veronderstellingen gehanteerd en keuzes gemaakt.

Er worden onvermijdelijk (impliciet) veronderstellingen gehanteerd die betrekking hebben op onze visie op de werkelijkheid (ontologie), hoe wij die kunnen kennen (epistemologie), welke methoden daarbij toegepast kunnen worden (methodologie) en welke rol dit speelt in de maatschappij (sociale filosofie). Binnen de wetenschapsfilosofie worden verschillende denkrichtingen onderscheiden (Knoops, 2010)⁴. Buijink schaaft zich in het kamp van de gangbare, steeds verder oprukkende kwantitatieve wetenschapsbeoefening, waarin verklaren en voorspellen van statistische verbanden centraal staat. Hij zet zich af tegen de normatieve benadering waar eindeloze discussies plaatsvinden over de “beste methode”, bijvoorbeeld de beste methode van verwerking en waardering van bepaalde jaarrekening-posten. In de gangbare wetenschapsbeoefening en in de gebruikelijke opvatting over statistiek wordt uitgegaan van een of andere vorm van het realisme; er wordt verondersteld dat er een werkelijkheid (een fysische werkelijkheid maar ook een sociale werkelijkheid) bestaat los van onze kennis over die werkelijkheid en dat we verbanden kunnen ontdekken en die werkelijkheid kunnen verklaren en voorspellen.

Maar zelfs binnen de overheersende positivistische wetenschapsbeoefening vindt framing plaats. Mijns inziens is framing onvermijdelijk en wordt het voortdurend gebruikt als wij uitspraken doen. Je moet de boodschap goed ‘verpakken’, structureren en een uitdagende titel meegeven. Keuzes betreffen onder andere: de onderzoeksmethode, de populatie, de steekproef, de begrippen die worden gehanteerd⁵ en de proxies die worden gebruikt om te testen, de statistische toetsen die worden gekozen en de interpretatie (analyse) van de resultaten. Hier spelen onvermijdelijk subjectieve elementen een rol.

Buijink (2016) en Buijink en Dassen (2015) passen framing toe door het benadrukken van de “macro-beoordeling” van de kwaliteit van de accountantscontrole: “er gaat meer goed dan fout” en door te stellen dat het incidenten zijn. Maar er is niets mis met framing; het is onvermijdelijk. Zolang de uitgangspunten maar goed worden onderbouwd. De onderzoeksvraag is echter heel beperkt en de stelling dat er een probleem is met de kwaliteit van de wettelijke accountantscontrole wordt er niet door ontkracht. “Dege-

nen die beweren dat er een probleem is hebben wel de plicht dat te onderbouwen dat geldt ook voor degenen die beweren dat er geen probleem is” (Pheijffer, 2016). Uiteindelijk gaat het allemaal om percepties. ■

Dr. C.D. Knoops is assistant professor aan de Erasmus School of Economics, Erasmus Universiteit Rotterdam.

Noten

- 1 Een bekende stijfiguur is de metafoor. Op krachtige wijze wordt een beeld geschetst. Bijvoorbeeld: wat is een accountant? Vertrouwensman van het maatschappelijk verkeer (Limperg, 1932), speelruimteadviseur (Izeboud), meedenk-accountant (Pheijffer), angsthaas (Het Financieel Dagblad, 26 augustus 2016).
- 2 Op Accountant.nl heeft het artikel van Pheijffer 106 likes en 32 dislikes. Er zijn 32 reacties, het merendeel positief. Het artikel van Koster en Koster heeft 37 likes en 22 dislikes. Er zijn 4 reacties. Geraadpleegd op 4 oktober 2016).
- 3 De argumenten: er is niets mis met de gehanteerde toezichtsmethodiek van de AFM (Pheijffer; Koster & Koster); accountantscontrole is risico-gebaseerd (Pheijffer en Koster & Koster); van incidenten kun je juist leren (Pheijffer); de sector zelf erkent dat er een kwaliteitsprobleem is (Pheijffer) en bijvoorbeeld KPMG heeft zelf aangegeven dat er fouten zijn gemaakt in de controle (Pheijffer).
- 4 Knoops (2010) onderscheidt naast normatieve, economische en gedragsmatige benaderingen ook interpretatieve benaderingen en kritische benaderingen.
- 5 Bij de ontwikkeling van verslaggevings- en controlestandaarden gebruiken de regelgevende instanties een “conceptual framework”.

Literatuur

- Buijink, W.F.J. (2016). Puzzle. Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie, 90(9): 375, 376.
- Buijink, W.F.J. (2015). Retorica? Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie, 89(1/2): 4-6.
- Buijink, W.F.J., & Dassen, R.J.M. (2015). Bedrijfseconomie en de Werkgroep toekomst accountantsberoep 2014. Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie, 89(3): 102-111.
- Francis, J.R. (2004). What do we know about audit quality? The British Accounting Review, 36: 345-368.
- Izeboud, K. (2002). De accountant als speelruimteadviseur. De Accountant, (mei 2002): 54, 55.
- Knoops, C.D. (2010). Verslaggevingstheorieën. Een wetenschapsfilosofische analyse. Proefschrift Erasmus Universiteit Rotterdam. Ridderkerk: Ridderprint.
- Koster, G., & Koster, P. (2016). Accountants hebben wel degelijk een probleem. Het Financieel Dagblad, 15 september 2016 en Accountant.nl. Geraadpleegd op <https://www.accountant.nl/opinie/2016/9/accountants-hebben-wel-degelijk-een-probleem/>.
- Limperg, Th. (1932). De functie van den accountant en de leer van het gewekte vertrouwen. Maandblad voor Accountancy en Bedrijfshuishoudkunde, 9(2): 17-20.
- Pheijffer, M. (2016). Enige nuances bij Buijinks retoriek. Accountant.nl, 12 september. Geraadpleegd www.accountant.nl/opinie/2016/9/enige-nuances-bij-buijinks-retoriek/.